

INHOUD

Kaart A Nederlands Indië, 1884	10
Kaart B Het 'landschap' Teunom, 1883-1884	12
1 Soerabaja, 5 november 1883	13
2 A.b. Nisero, 7 november 1883	16
3 Op zee, 8 november 1883	19
4 Het strand, de nacht van 8 op 9 november 1883	22
5 Pongah, 9 november 1883	25
6 Naar Teunom, 10 november 1883	28
7 Teunom, 11 november 1883	31
8 Teunom, 18 november 1883	34
9 Teunom, 25 november 1883	38
10 Teunom, 2 december 1883	42
11 Teunom, 3 december 1883	45
12 Baai van Bubun, 5 & 9 december 1883	49
13 Teunom, 18 december 1883	53
14 Bubun, 20 december 1883	57
15 Teunom, eind december 1883	60
16 Bubun, 3 januari 1884	63
17 Naar Simpang, 7 januari 1884	66
18 Simpang, 8 januari 1884	71
19 Simpang, 18 januari 1884	77
20 Simpang, 25 januari 1884	81

21	Simpang, maart 1884	85
22	Simpang, mei 1884	88
23	Simpang, juli 1884	94
24	Simpang, 10 augustus 1884, 's morgens	99
25	Simpang, 10 augustus 1884, in de middag	102
26	Simpang, 10 augustus 1884, aan het einde van de dag	105
27	Simpang, 11 augustus 1884, in de ochtend	107
28	Bubun, 11 augustus 1884, laat in de middag	110
	Nawoord	113
	Bibliografie	117
	Belangrijke gebeurtenissen tijdens de Nisero-affaire	119
	Enige feiten	121
	Dramatis personae	123
	Woordenlijst	126
	Over de auteur	128

De koetsier dacht zeker dat ik een onnozel Hollands vrouwtje was dat net in Indië was aangekomen, niets wist en geen Maleis sprak. Maar thuis heb ik vloeiend Maleis geleerd van de bedienden. Tegen de zin van Mama overigens. 'Wij zijn Engelsen, geen inlanders, Elisabeth,' zei ze altijd. Tawarren kan ik ook, al hou ik er niet van.

Hij stak geen hand uit om me te helpen met de boodschappentas. Naast zijn sadoetje staand, noemde hij de ritprijs zonder de kreteksigaret uit zijn mond te nemen. Dat zou hij nooit hebben gedurfd als Jamie erbij was geweest. Dat heb ik de laatste jaren vaker gemerkt: met een vrouw alleen proberen ze altijd een loopje te nemen.

De ritprijs was veel te hoog. Ik vroeg hem of hij dacht dat ik gek was. Ik hou niet van ruziemaken, maar ik wil niet laatdunkend behandeld worden door een vlerkerige Madoerese koetsier van amper achttien. Ik bleef kalm, mijn ouders zeiden altijd: nooit je geduld verliezen tegenover marktlui, koetsiers en bedienden.

'Kan ik iets voor u doen, mevrouw?' zei iemand achter mij in het Engels. Het was een magere jongeman, aan zijn gebruinde gezicht en gebleekte haar kon je zien dat hij veel in de buitenlucht was. De koetsier koos eieren voor zijn geld, nam mijn laatste bod aan en reed weg zonder groeten toen ik hem betaald had.

'Is dat de Nisero?' vroeg de jongeman terwijl hij op onze boot wees. 'Jazeker', zei ik, 'dat is de Nisero.' Ik draaide me om en zag opeens wat een verwaarloosd schip onze boot is.

Bill Crighton, eerste stuurman van de Nisero, leunt met zijn ellebogen op de reling. Pezige, zwetende inlanders met een doek over hun schouder sjouwen jutezakken suiker over een

zweepende bamboeladder het ruim in. Als oudste scheepsofficier hoeft hij geen toezicht te houden op het laden. Dat is de taak van Teddy Budd, derde stuurman, die zijn eerste reis maakt met de officiersstreep op zijn mouw. Crichton houdt een oogje in het zeil, want de havenarbeiders van Soerabaja zijn berucht; dikwijls worden tijdens het werk een paar kisten of zakken verdonkeremaand.

Hij ziet beneden op de kade de kapiteinsvrouw uit een rijtuigje stappen. Het is een tengere vrouw met smalle schouders, veel sproetjes op haar bovenarmen en rond haar neus. Een echt Angelsaksisch type, zoals men zegt. Ze heeft kraaienspootjes rond haar ogen, die zichzelf verfoeit, maar die haar een wat peinzende, melancholieke blik geven. Hij kent Elisabeth Woodhouse van vroeger, toen ze af en toe meevoer met haar man. Hij ziet haar onderhandelen met de koetsier. Hoe oud zou ze zijn? Vijfendertig? Dan is ze maar een paar jaar ouder dan mijn dochter Mary nu geweest zou zijn, denkt hij.

‘Mister Crichton, Sir,’ roept Budd, ‘waarom is het vooronder afgesloten?’

‘Maak je daarover maar geen zorgen, Budd,’ zegt Crichton rustig, ‘het ruim is groot genoeg.’ Hij weet dat in het vooronder tien langwerpige houten kisten staan en een aantal groen geverfde kratten zonder opschrift.

Vlak voor het vertrek uit Penang, drie dagen geleden, stond hij ’s avonds laat op het donkere achterdek een sigaret te roken. De haven was stil en verlaten, de matrozen lagen in hun kooi of waren aan het passagieren. Hij zag een paar Chinezen op aanwijzing van de kapitein zelf de kisten aan boord brengen. Hij sprak er zijn baas de volgende dag niet op aan. Dertig jaar heeft hij alle zeewegen van de archipel bevaren, ook routes in wateren die op de kaart nog wit waren en die wemelden van smokkelaars en piraten. Lang geleden heeft hij besloten alleen zijn werk te doen en geen vragen te stellen.

Kapitein Woodhouse heeft zich de hele dag niet laten zien. Crighton vaart al jaren onder hem. Woodhouse heeft nooit gevraagd of hij getrouwd is en of hij een gezin heeft. Het interesseert hem niet. Als hij niet op de brug is, zit hij in zijn hut. Ah Foo, de Chinese scheepskok, is de enige die de kapiteinshut mag binnenkomen, als hij een maaltijd brengt. Hij vertelt dat de kapitein altijd aan zijn tafel gebogen zit over zeekaarten en oude scheepsjournaals. Op de brug spreekt de kapitein geen woord te veel. Zijn commando's zijn kortaf. Gezelschap zoekt hij nooit.

Gisteren nog ontsloeg hij op staande voet een matroos die hem een grote mond gaf. Hij liet de man zelfs geboeid door de havenpolitie wegvoeren. Iedereen weet dat je daarna, met een slechte aantekening in je monsterboekje, moeilijk aan werk komt. Toen Teddy Budd vorige week voor het eerst aan boord kwam, kreeg hij al na een halfuur een uitbrander, omdat hij niet snel genoeg begreep wat hem werd opgedragen. Crighton hielp hem met een zacht uitgesproken aanwijzing.

Op de kade staat Lisa Woodhouse nog steeds te ruziën met de koetsier. Dan ziet Crighton een fietstaxi stoppen naast het rijtuig. Een jongeman spring er lenig uit. Achter hem stopt nog een fietstaxi waarin twee grote manden van gevlochten bamboe liggen. Even later komt hij met een kleine koffer in de hand de sloopstrap op.

‘Goeiendag,’ zegt hij tegen Crighton, ‘mijn naam is Thomas Johnston. Ik heb op uw schip passage geboekt naar Marseille.’

Gewoonlijk werd er aan boord met de hele bemanning in de kombuis gegeten, ook als ik meereisde, al zat ik dan wel aan een aparte tafel met de scheepsofficieren. Maar op de dag dat we uit Soerabaja vertrokken, werd 's avonds in de rooksalon gedineerd. Dat was voorschrijf van de scheepvaartmaatschappij, een betalende passagier kon je niet in de kombuis laten eten.

De betalende passagier was de jongeman die ik 's middags op de kade had ontmoet. Hij was verlegen en stond er wat schutterig bij. Voor we aan tafel gingen, stelde hij zich met een lichte buiging aan mij voor en noemde zijn naam. We waren met z'n vieren: de jongeman, Thomas Johnston, Jamie, mijn man, Bill Crighton en ik. Jamie zat ongemakkelijk in zijn nette uniform, dat hij anders nooit draagt. Ook de jongeman zat er stijfjes bij. Hij wierp mij af en toe een blik toe alsof hij hulp van me verwachtte.

We werden bediend door het Chinese koksmaatje Ah Yah. Zijn baas, hofmeester Ah Foo, had hem in een krap, wit jasje gehesen. Hij zweette van de zenuwen en door de onwennigheid morste hij bij het opscheppen van de soep.

De wijnglazen schonk hij ook veel te vol. Jamie geeft niet om tafelmanieren, daarom zag hij het niet. Bill Crighton probeerde de jongen op zijn gemak te stellen door bijna onzichtbaar met zijn vinger aan te wijzen tot hoe ver een glas gevuld moest worden. Die goede Bill. Zoals altijd was hij rustig.

Hij voer al onder hem als eerste stuurman, toen ik met Jamie trouwde. In de eerste jaren van ons huwelijk ging ik af en toe mee op de reizen van de Nisero. Maar de saaie, stoffige haventjes die we meestal aandeden, begonnen me snel te vervelen. Bovendien was Jamie altijd op de brug aan het werk. Vele uren zat ik op het achterdek

te kijken naar de golven, waar niets gebeurde, of lag ik op bed in onze hut te lezen.

Bill was altijd vriendelijk en attent voor me. Niet dat we vrienden werden, het bleef 'mevrouw' en 'meneer', maar ik vond het altijd prettig hem weer te zien.

Op de eerste avond in de salon verliep het diner moeizaam.

'Wat zit er toch in die twee manden van u?' vroeg ik om de stilte te verbreken.

'Kruiden en gedroogde planten, mevrouw,' zei Johnston. 'Oosterse medicijnen. Die zijn in Europa onbekend. Er moet in Engeland een goede markt voor zijn.'

'Engeland?' vroeg Jamie. 'Bent u Engelsman? Hebt u daarom een Engels schip gekozen?'

'Nee, kapitein, dat is toeval,' antwoordde Johnston, 'uw schip was de eerste gelegenheid om goedkoop naar Europa te kunnen gaan. Ik ben overigens Schot, geen Engelsman.'

'Zozo,' zei Jamie zonder veel belangstelling.

'Je zou ook kunnen zeggen dat ik Dajak ben of Maleier,' zei Johnston tegen mij, 'ik ben namelijk geboren en getogen in Serawak, in de stad Kuching. Daar ben ik opgegroeid en heb ik de taal leren spreken.'

'Wat een onzin,' zei mijn man, 'mijn vrouw is in Malakka geboren, maar die noemt zich geen inlander. Zo is 't toch, Elisabeth?'

Ik vond het een botte opmerking. Ik haalde mijn schouders op. 'Ja, hoor, Jamie, ik noem mij nooit een inlander.'

Na het diner staat Thomas Johnston op het achterdek om een luchtje te scheppen. Aan de horizon ligt over de hele lengte een dunne, zwarte streep. Daarboven zakt een oranje zon in de oceaan. Er waait een kalme wind. Er staat een trage deining als van de flank van een slapende karbouw. Elisabeth Woodhouse komt ook aan dek.

'Trekt u zich de woorden van mijn man maar niet aan, hoor,'

zegt ze vriendelijk, 'hij kan zich soms zo onhandig uitdrukken.'

'Dank u, mevrouw,' zegt Johnston beleefd.

'Bent u eerder in Europa geweest?'

'Ja, van mijn zestiende tot mijn drieëntwintigste woonde ik met mijn moeder, die weduwe was, in Schotland. Tien jaar geleden ben ik teruggegaan naar Serawak. Daar heb ik geen minuut spijt van gehad.'

'Ik verheug me erg op Europa,' zegt Lisa. 'Twaalf jaar geleden was ik in Londen, op verlof met mijn ouders. Ik vond het heerlijk. Jammer genoeg gaan we niet verder dan tot Marseille.'

Ze zwijgen. Ze staan aan de reling en kijken over de zee. De zwarte streep is donkerder geworden en de zon kleurt feloranje.

Bill Crighton, die op weg is naar zijn avondwacht op de brug, komt erbij staan. Hoofdschuddend bromt hij: 'Die oranje kleur voorspelt regen en die zwarte streep betekent storm, morgen of overmorgen.' Hij kijkt naar de meeuwen die achter het schip vliegen en die tuimelend op jacht zijn naar de vissen die bovenkomen in het schroefwater. 'Je kunt het zien aan die vogels, ze zijn onrustig, er is zwaar weer op komst.'

Na korte tijd zoekt Thomas Johnston zijn hut op. Ook Lisa besluit om te gaan slapen. Hij ziet haar de smalle gang uit lopen. Vreemd, denkt hij vlak voor hij inslaapt, de kapiteinshut ligt toch aan de andere kant?

De Nisero is een simpele vrachtvaarder met twee dekken en vier waterdichte schotten. Op het bovendek, vlak achter de brug, zijn twee eenvoudige cabines voor betalende passagiers, de kapiteinshut en een paar officiersverblijven. Het schip is twaalf jaar geleden gebouwd aan de Engelse westkust. Het heeft zijn hele leven in tropische wateren gevaren. Al die jaren is het niet goed onderhouden; zijn eigenaren beschouwen een dag in dok als tijdverlies. De scheepswand vertoont lange, vuilgele strepen. Op de dekken liggen her en der lappen verweerd zeildoek, vettig meertouw en roestige stukken ankerketting. Op de afbladderende achtersteven waait een verschoten en rafelige Engelse vlag. In Europese havens zou dit schip snel de aandacht trekken van de scheepsinspectie. Maar in de Straat van Malakka is helemaal geen scheepsinspectie.

De storm is niet gekomen. Aan de horizon ligt nog steeds de zwarte streep bewolking. Het zeewater is donkergroen en er is een trage en zware deining. De hele dag vaart de Nisero over de Indische Oceaan langs Sumatra's westkust. De haven van Galle op Ceylon zal de eerste stop zijn. Teddy Budd staat naast een matroos die het stuurwiel bedient. Thomas Johnston is aan het einde van de middag op de brug gekomen, dat is een privilege van betalende passagiers.

De kapitein heeft een paar keer de koers gecorrigeerd tot dicht onder de kust.

'Doe wat je gezegd wordt,' snauwt hij tegen de derde stuurman als die even aarzelt. De Nisero vaart nu zo dicht onder de kust dat de palmbomen op het strand te zien zijn.

‘Wat is er aan de hand, mister Woodhouse?’ vraagt Johnston.

Woodhouse neemt niet de moeite om hem te antwoorden. Hij beschouwt het niet als zijn taak een passagier uitleg te geven over zijn scheepsbewegingen.

Ook Lisa komt op de brug, zoals zij wel vaker doet aan het einde van de middag.

‘Waarom varen we zo dicht onder de kust?’ vraagt ze haar man.

‘We gaan naar Olehleh,’ zegt Woodhouse zonder haar aan te kijken.

‘Wat moeten we in godsnaam in Olehleh? Dat is de haven van Atjeh, oorlogsgebied.’

Ze heeft gelijk. Al tien jaar proberen de Hollanders met weinig succes het sultanaat Atjeh in Noord-Sumatra te onderwerpen. Het inheemse verzet is hardnekkig en de troepen van de Kompenie, zoals het Nederlandse gouvernement wordt genoemd, lijden zware verliezen, ook door de cholera, die keer op keer als een zeis door de gelederen gaat.

‘We waren toch op weg naar Galle? Bij Olehleh is het gevaarlijk.’

Woodhouse kijkt voor zich uit en zwijgt.

‘Ik vraag je wat, Jamie.’

‘Kolen bunkeren,’ zegt Woodhouse, ‘orders van de maatschappij.’

De machines brommen zacht en het zeewater ruist langs de scheepswand. Een brede golf tilt het schip langzaam op en daarna zakt de boeg weer terug.

‘Kapitein...’ roept Budd plotseling verschrikt. Hij wijst naar voren. Nog voor hij iets kan zeggen, klinkt een hard, knarsend gekraak. Het schip valt stil, siddert als een gewond dier, glijdt terug en raspt dan opnieuw met krijsend metaal over de rots. Benedendeks gieren de machines. Korte tijd ligt

het schip stil, dan begint het langzaam te hellen. Kaarten, koffiemokken, passers, de sextant en de verrekijker glijden kletterend tegen de wand van de stuurhut.

Kapitein Woodhouse blijft kalm. ‘We zullen het schip moeten verlaten, heren,’ zegt hij tegen de scheepsofficieren die op de brug zijn gekomen. Hij geeft de tweede stuurman opdracht om met een paar man keukengerei en gereedschap te verzamelen.

‘Alles wat we op het land kunnen gebruiken, mister Moore.’

Bill Crighton leidt de ontruiming van het schip. Woodhouse schreeuwt dat niemand meer dan een paar kledingstukken mag meenemen.

Hij draait zich om naar Johnston. ‘Dat geldt ook voor u. Maakt u zich overigens geen zorgen, we zijn niet aan het vergaan. Morgen halen we alles van boord, ook uw manden.’

‘En ik, Jamie?’ vraagt Lisa.

Woodhouse wijst op Bill Crighton, die verderop een matroos staat te instrueren. ‘Doe maar wat hij zegt,’ antwoordt Woodhouse.

Crighton kijkt verrast op, onderbreekt zijn gesprek met de matroos en gebaart derde stuurman Budd om mevrouw Woodhouse te helpen.